

ZPRÁVA ZE ZAHRANIČNÍ CESTY:

Stínování v knihovnách Universitetet i Oslo a Høgskolen i Oslo og Akershus

31.08. - 02. 09. 2016

<http://www.ub.uio.no/>

<http://www.hioa.no/LSB>

Miroslava Pourová

Díky Fondu podpory zahraničních cest knihovníků Asociace knihoven vysokých škol ČR jsem měla možnost stínování v knihovnách Universitetet i Oslo a Høgskolen i Oslo og Akershus. Hlavním cílem cesty bylo seznámit se s univerzitními otevřenými repozitáři a univerzitní politikou open access.

Universitetet i Oslo jsem oslovila, protože se na stránkách Ranking web of repositories (<http://repositories.webometrics.info/>) umístil jako 2. nejlépe hodnocený evropský repozitář se systémem DSpace. Zároveň mi bylo Kristianem Salcedem (senior engineer pro digitální služby) doporučeno spolupracovat s dalšími univerzitami v Oslu. Možnost stínování mi poté nabídla Høgskolen i Oslo og Akershus.

Jako první jsem navštívila Universitetet i Oslo. Jedná se o nejstarší a největší univerzitu v Norsku (má přibližně 27 7000 studentů a okolo 6 000 pracovníků) a až do roku 1946 byla jedinou norskou univerzitou. Původní univerzitní neoklasicistní kampus se nachází na hlavní třídě Karl Johannes gate v centru Osla, kde v současné době sídlí Právnická fakulta a až do roku 1989 se zde udělovala Nobelova cenu míru. Zbylých sedm fakult je situováno v předměstské čtvrti West End, lékařská fakulta je pak ještě rozdělena mezi několik univerzitních nemocnic. Měla jsem možnost navštívit oba univerzitní areály. Prostor Právnické fakulty spolu s knihovnou jsem navštívila soukromě, nově vybudované budovy univerzity a knihovny pak v rámci stínování.

Universitetsbiblioteket ve West Endu je typickým příkladem norské architektury s hojným využitím dřeva a velkými okny. Díky komentované prohlídce jsem měla možnost projít si všechny části knihovny. V současné době se prostor pro čtenáře sice opravuje, ale i tak zde mají studenti k dispozici rozsáhlou sbírku knih (většina dokumentů je nicméně ve skladu) umístěnou ve třech patrech a velký počet studijních míst. Studentům jsou k dispozici také samostatné studovny pro jednoho nebo více studentů, audio místnosti, multimediální místnosti i studovny pro osoby se zdravotním postižením. Využívat je mohou i přes noc. Vracení knížek je možné buď u výpůjčního pultu, nebo u samoobslužného „okénka“ u pultu, které funguje na principu vracení lahví v obchodě, kdy kniha po pásu pouze zajede do uzavřené místnosti a knihovníci ji následně odečtou z konta čtenáře. Protože je možné knihy vracet i po skončení otevírací doby (od pondělí do čtvrtka je to v hlavní knihovně až do 22:00), biblioboxy univerzity po městě umístěny nemá.

Po prohlídce knihovny následovalo setkání se členy open access skupiny univerzitní knihovny. Setkala jsem se s Elin Stangeland, která se zabývá Open Journal System a výzkumnými daty, se Stine Marie Barstjøl, která spravuje Publikační fond a s Elin Holmstrøm Frøshaug, která je obsahovým správcem institucionálního repozitáře DUO research archive. Kristian Salcedo pak zastupoval technické administrátory podílející se na repozitáři, integraci a technických datech.

Nejprve mi open access skupina stručně představila strukturu knihovny a jednotlivá pracoviště. Soustředily se zejména na digitální služby na univerzitě (akvizice a řízení

elektronických zdrojů, systém pro jednotnou správu tištěných, digitalizovaných a digitálních fondů Alma, discovery systém Oria). Hlavní tématem však byl open access.

Přibližně před 3 lety začala univerzita pracovat na vlastní politice open access. Podle doporučení Norwegian research council a National open access working group se univerzita rozhodla podporovat hnutí open access a podepsali Berlínskou deklaraci. Autoři nyní publikují převážně zelenou cestou, ale OA skupina usiluje o přechod na zlatou cestu. V roce 2013 byl navíc založen Publikační fond pro univerzitní autory pro podporu zlaté cesty publikování.

Dále mi byl představen systém Cristin, který od roku 2012 eviduje publikační činnost a výzkumné informace univerzit, vysokých škol, výzkumných a zdravotnických organizací. Cristin má zajistit otevřený přístup k výzkumům, zvýšit jejich společenskou hodnotu, zajistit kvalitu vědeckých publikací a transparentnost financování. Universitetet i Oslo využívá Cristin od roku 2008 k ukládání publikační činnosti do institucionálního repozitáře Digital archive Universitetet i Oslo (<https://www.duo.uio.no/>).

Dále se do DUO ukládají magisterské práce a dizertace. Zatímco u magisterských prací je ukládání povinné, u dizertace se autor rozhoduje individuálně. U magisterské práce si může student pouze vybrat, zda zveřejní plný text. Od roku 2013 funguje v Norsku Národní studentský informační systém, který je automaticky integrován v Cristin. Z informačního systému se práce importují do repozitáře, podmínkou je úspěšné složení obhajoby. Pokud si student nepřeje zveřejnění, importují se pouze metadata. Poté, co je v Cristin přístupný plný text, se kontrolují metadata, případně se přidává embargo nebo úroveň přístupu a uloží se číslo záznamu z Cristin.

Institucionální repozitář však na univerzitě vznikl již v roce 1999. Fungoval v systému, který si vyvinula sama univerzita a zpočátku repozitář testovala v pilotním provozu dvě oddělení s diplomovými pracemi. Do roku 2007 byla zapojena všechna pracoviště a od tohoto roku se ukládání diplomových prací stalo povinným. O rok později byl repozitář propojen s Cristin. V letech 2010-2013 přešla univerzita na DSpace, především díky zkušenostem ostatních univerzit s vývojem systému a snadným propojením s ostatními systémy a databázemi. Nyní mají DSpace 4.2, pracuje na něm pět technických pracovníků a tři obsahoví správci. Techničtí pracovníci napojili repozitář na Google Analytics, DOI a URN generátor. Obsahoví správci zajišťují komunikaci s autory a dohodu s některými nakladateli, kteří nejsou v SHERPA/RoMEO, a autoři u nich často publikují.

Při setkání jsem se zajímala také o téma Open access weeku a další propagaci repozitáře. Univerzita však žádné akce v rámci OA weeku nepořádá, studenti ani vyučující o ně nemají příliš zájem. Knihovna se snaží poskytovat co nejvíce informací na svých www stránkách (<http://www.ub.uio.no/english/publishing/>), případně poskytuje individuální konzultace.

Dále jsem se zajímala o problém predátorských časopisů a predátorských nakladatelů (letošní téma OA weeku v ČR). S predátory však v Norsku příliš zkušeností nemají, objevilo se jen několik málo případů. Svým autorům a studentům poskytují pouze návod, jaké jsou znaky predátorů a jak se jim vyhnout (<http://www.ub.uio.no/english/publishing/researchers/publish-open-access/predatory-journals.html>). V Norsku však funguje rejstřík vědeckých časopisů, sborníků a vydavatelů dBh (Database for Statistics on Higher Education). Vypracování tohoto rejstříku slouží k ověření autorizovaných publikačních kanálů.

V souvislosti s programem Horizont 2020 začala na univerzitě ukládat také výzkumná data. V lednu 2016 byl pak spuštěn pilotní projekt pro ukládání a sdílení výzkumných dat v rámci univerzity. Vybrán byl open source systém Owncloud (<https://owncloud.org/> používá CERN, Karolinska, SURF) a jako rozhraní Dropbox (<https://www.dropbox.com/>). Archivační služby aktivních dat jsou zajišťovány Norským centrem pro výzkumná data

(<http://www.nsd.uib.no/nsd/english/datatjenester.html>). Zaměřují se na zpracování a analýzu dat a zveřejňování dat v režimu open access pro jejich opětovné použití a sdílení.

Poslední součástí struktury open access na univerzitě je projekt FRITT (<https://www.journals.uio.no/>), ve kterém jsou publikovány open access časopisy vycházející na univerzitě. FRITT využívá open source platformu Open Journal Systems (<https://pkp.sfu.ca/ojs/>), který vyvíjí Public Knowledge Project. Knihovna nabízí přístup k platformě, pomoc a poradenství při zakládání nového časopisu nebo s převedením původního titulu, uživatelskou a technickou podporu a hradí náklady za DOI.

Budova univerzitní knihovny

Vnitřní prostory univerzitní knihovny

Druhou navštívenou institucí byla Høgskolen i Oslo og Akershus. Univerzita vznikla v roce 2011 sloučením bývalých státních vysokých škol University College v Oslo a Akershus University College. Nyní na čtyřech fakultách a třech výzkumných centrech působí 1700 zaměstnanců a studuje 17 000 studentů. Univerzita je soustředěna do tří kampusů – Sadvika, Kjeller a Pilestredet. Já jsem navštívila areál Pilestredet s Výukovým centrem a knihovnou.

I v této knihovně jsem absolvovala komentovanou prohlídku prostor s Trude Eikebrokk, která má na starosti digitální služby. Přízemí knihovny je hlavní odpočinkovou zónou s kavárnou a posezením v pravé části budovy, v levé části jsou pak umístěny studijní místnosti pro větší počet studentů. Volný výběr se nachází v prvním patře. Studenti mají na výběr nejen odbornou literaturu, ale také beletrii, kterou knihovna nakupuje především pro pedagogickou fakultu. Knihovna studentům také poskytuje studovny pro jednoho nebo více studentů s možností zapůjčení audiovizuálního zařízení. Studovny na hlavní budově jsou přístupné 24 hodin denně po celý rok. Běžná otevírací doba je od 8 do 20 hodin (v pátek zkrácena do 17 hodin), v sobotu od 10:30 do 14 hodin. Fungují zde také samoobslužná místa pro vrácení a půjčování knih či tablety s předplaceným denním tiskem. Knihovna také nabízí možnost Zeptejte/ Rezervujte si knihovníka.

Paní Eikebrokk mi po prohlídce knihovny přiblížila fungování digitálních služeb na univerzitě (systém Oria, elektronické informační zdroje, program EndNote, online služba Fronter pro učení a spolupráci, digitální archiv bakalářských prací Fagarkivet).

Nejprve mi byly stručně představeny systémy Cristin, dBh a systém NORA (<http://nora.openaccess.no/>). Norské otevřené výzkumné archivy sdružuje institucionální repozitáře a odborné časopisy a umožňuje hromadné vyhledávání. Dále jsem se blíže seznámila s Norským vědeckým indexem, který rozděluje světové akademické publikace, časopisy a sborníky podle jejich kvality.

Nejdelší čas jsme se věnovaly Open digital archive. Tento institucionální repozitář slouží k ukládání magisterských a dizertačních prací a publikační činnosti. ODA je provozována také v systému DSpace a také je propojen s Cristin. Navíc je systém součástí konsorcia menších institucí BIBSYS (<http://www.bibsys.no/en/>). V rámci tohoto konsorcia je vytvořena také pracovní skupina pro open access. Každý člen konsorcia má vlastní úložiště, souborné vyhledávání a správu. Výukové centrum a knihovna Høgskolen i Oslo og Akershus je rovněž zodpovědná za správu autorských práv v souvislosti s dostupností plného textu ve svém repozitáři.

Pro outsourcingové řešení se knihovna rozhodla z důvodu nedostatečného personálního zajištění technické stránky repozitáře. V souvislosti s touto změnou plánují přejít na verzi DSpace 5, výrazně změnit design a propojit jednotlivé repozitáře (Fagarkivet, ODA, OA časopisy a Film archive). Knihovna také připravuje změnu www stránek o repozitáři a problematice open access.

Kromě publikační činnosti a kvalifikačních prací zveřejňuje knihovna videa přednášek, návodů a kurzů knihovny či videa o zdraví, studentském životě, technologiích, umění apod. Stejně jako zveřejňování kvalifikačních prací a publikační činnosti je i publikování přednášek dobrovolné. Knihovna by ráda tuto službu rozšířila, především pro hendikepované studenty. Pro studenty knihovna vytváří návody a rady pomocí kanálu Youtube, spolu s ostatními jsou videa zveřejňována pod hlavičkou HiOA Film.

Součástí podpory open access je na univerzitě je od roku 2011 také systém Open Access Journals. Služba funguje obdobně jako na Universitetet i Oslo a v současné době je uveřejňováno v režimu open access 12 periodik.

Také na této univerzitě jsme probírali téma OA weeku, ale ani zde se do něho příliš nezapojují. Jen málo autorů se zajímá o problematiku open access, ze studentů pouze doktorandi a akce pořádané v knihovně se v minulosti nesetkaly s velkým ohlasem. Knihovna by byla ráda za směrnici upravující ukládání publikační činnosti, v současné době však nemá

podporu ze strany univerzity. K přesvědčení autorů o výhodách OA publikování však knihovna nepořádá žádné konkrétní akce, využívá spíše konzultace, při kterých odkazuje na výhody OA publikování a na statistiky z DSpace o využívání uložených příspěvků. Co se týče predátorských časopisů a nakladatelů, tak někteří autoři posílají dotazy ohledně predátorských nakladatelů, ale ani zde nezaznamenaly predátory jako hlavní problém.

S paní Eikebrokk jsem probírala také problematiku LTP. Jelikož ale institucionální repozitář i Cristin fungují zatím pouze krátkou dobu, nemají s LTP příliš zkušeností. Studentům i autorům doporučují ukládání ve formátu PDF/A, nicméně to není povinné a většina stále ukládá v běžném PDF.

Budova univerzitní knihovny

Vnitřní prostory univerzitní knihovny

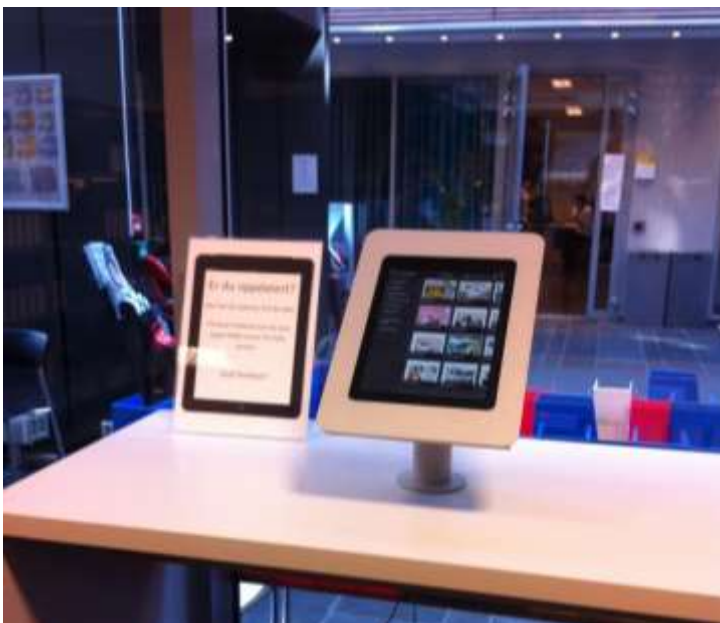
Výpůjční pult

Studovna

Samoobslužné půjčování a vracení knih

Tablety s předplaceným tiskem z celého světa

Celkové zhodnocení

V Norsku jsem poznala dvě velmi dobře vedené univerzitní knihovny. Seznámila jsem se s celkovou koncepcí problematiky open access v Norsku a její implementací na univerzitách. Díky rozdílnosti obou knihoven jsem měla možnost srovnání. Pracovníci knihoven se mi snažili sdělit maximum informací o fungování digitálních služeb, ale byli ochotní zodpovědět jakékoliv dotazy týkající se i tradičních služeb a fungování univerzity. Nejvíce mě zaujalo, že ačkoliv je open access podporován norskou vládou, knihovny mají nástroje a prostředky na jeho zavedení, norští autoři nejsou této myšlence příliš nakloněni. Situace je tak podobná České republice, která však zatím není, co se týče OA tak daleko jako Norsko. Zaujalo mne také evidování pouze magisterských prací, u kterých si student může vybrat, zda je zveřejní nebo ne. Norsko je podle mého názoru také dobrým příkladem spolupráce mezi knihovnami a ministerstvy, kdy je řada problémů a nových koncepcí řešena centrálně.

Universitetet i Oslo má velmi příjemný pracovní tým, který má ideální podmínky pro realizaci open access v praxi. Poměrně rychle reagují na nové trendy a snaží se je zavádět ve své knihovně. Z této knihovny jsem si odvezla dojem ideální moderní knihovny, která nabízí nejmodernější knihovnické služby, ale zároveň je tradičním místem ke studiu tištěné produkce a historických fondů. Díky umístění areálu dál od centra (přesto však za pár minut dostupný metrem), dostatku zeleně, velkému výhledu z knihovny a kavárně je navíc místem relaxace a setkávání studentů, kteří tu tráví volno mezi přednáškami. Nejvíce se mi líbila tradiční norská architektura knihovny i vnitřních prostor a úroveň digitálních služeb (fond pro podporu OA publikování, výzkumná data).

Høgskolen i Oslo og Akershus je sice menší univerzita, ale co se týče nástrojů open access, za Universitetet i Oslo výrazně nezaostává. Knihovna mi velmi připomínala Knihovnu Západočeské univerzity – má omezené personální možnosti na správu repozitáře a v současné době pracuje na jeho zlepšení a chystá řadu novinek. Velmi se mi líbily služby pro čtenáře – tablety s předplaceným tiskem, rezervace schůzky s knihovníkem a především samoobslužné vracení a půjčování knih. Oproti tradičnímu vzhledu univerzitní knihovny působil její interiér hravě, moderně a velmi příjemně. Z digitálních služeb mi nejpřínosnější přišel filmový archiv s přednáškami a návody.

Zahraniční stáž v jakékoliv knihovně přináší velkou zkušenost a inspiraci k další práci. Pokud by někdo váhal, jakou instituci vybrat, pak mohu tyto dvě univerzitní knihovny vřele doporučit. Každý by si zde našel podněty k zavádění nových služeb či nápady na zlepšení těch stávajících.